

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2005-12-13

UDK 811.163.6'282'373.46(497.4-18)

IZPOSOJENKE V PRLEŠKEM VINOGRADNIŠKEM BESEDJU

Mihaela KOLETNIK

Pedagoška fakulteta, Univerza v Mariboru, SI-2000 Maribor, Slomškov trg 15
e-mail: mihaela.koletnik@guest.arnes.si

IZVLEČEK

V prispevku so predstavljene izposojenke v narečnih vinogradniških poimenovanjih gomilskega in kapelskega prleškega govora. Od 549 zbranih poimenovanj jih je 95 (17,3%) prevzetih iz tujih jezikovnih sistemov. Največ jih je germanskega in romanskega izvora, zlasti za poimenovanje trte in vina, bolezni trte, gojenje trte, vinogradniška orodja in posodo.

Ključne besede: dialektologija, panonska narečna skupina, prleško narečje, vinogradniška terminologija, izposojenke

PRESTITI NEL VOCABOLARIO DI VITICOLTURA DELLA PRLEKIIJA

SINTESI

Il contributo presenta prestiti tra i termini dialettali di viticoltura, presenti negli idiomi di Gomila e Spodnja Kapla della regione di Prlekija. Dei 549 termini raccolti, 95 (il 17,3%) risultano prestiti originari da altri sistemi linguistici, per lo più da quello germanico e romanzo. Sono soprattutto denominazioni per la vigna e il vino, le malattie e la coltivazione della vigna, attrezzi e contenitori da viticoltura.

Parole chiave: dialettologia, gruppo di dialetti panonici, il dialetto della Prlekija, terminologia della viticoltura, prestiti

UVOD

V prispevku bodo predstavljene izposojenke v vinogradniškem besedju gomilskega in kapelskega govora prleškega narečja panonske narečne skupine.¹ Gomila pri Kogu je ena najpomembnejših vinogradniških leg Ljutomersko-Ormoških goric, ki se pnejo v kotu med Muro in Dravo blizu hrvaške meje, Kapelski Vrh pa Radgonsko-Kapelskih goric, ki se razprostirajo na gričevju med Muro in Ščavnico vse do ceste Nasova-Apaško polje.

Po vprašalnici, ki jo je na podlagi Italijanskega lingvističnega atlasa (ALI), Zgodovinsko-lingvistično-etnografskega atlasa Furlanije - Julijske krajine (ASLEF) in lastnih vprašanj priredila Rada Cossutta (3. poglavje, vprašanja 457–583), s pomočjo lastnih vprašanj in zbrana slika gradiva ter iz narečnih pripovedi informatorjev je bilo zbranih 549 vinogradniških poimenovanj. Od teh jih je 454 slovanskega izvora, 95 pa je prevzetih iz tujih jezikovnih sistemov.²

IZ ZGODOVINE VINOGRADNIŠTVA V SLOVENSkih GORICAH

Divja vinska trta (*vitis silvestris*), prednica današnje vinske trte (*vitis vinifera*), je bila že v starejšem terciarju razširjena po Evropi, Severni Ameriki in Japonskem, o čemer pričajo dobro ohranjeni fosilni ostanki v okameninah, najdeni tudi v Leobnu na Štajerskem, današnja vinska trta pa je bila v mnogih predelih Evrope razširjena že v predrimskem obdobju. Umetnost gojenja vinske trte zaradi pridelave grozdja in vina so naši predniki prevzeli prek Grkov in Rimljanov od orientalskih narodov. Gojenje trte in stiskanje soka iz njenih jagod je bilo namreč znano že 8.000 let pred Kristusom pri Semitih, Babiloncih in Egipčanih, na Kreto pa se je domnevno razširilo 6.000 let pozneje (prim. Fajhtinger, 2003, 2–3).

Vinogradništvo v Slovenskih goricah so zasnovali Kelti, saj sta rimska pisca Strabo (v zadnjem stoletju pr. n. št.) in Dio Cassius (okoli leta 229) že pisala o redkih panonskih vinogradih in panonskem vinu. Rimljani naj bi ob zasedbi teh krajev (okrog leta 15 pr. n. št.) tako tu že našli vinsko trto, prav njim, zlasti cesarju Probusu, pa gre pripisati zasluge za njeno nadaljnje širjenje in gojitev ter uvajanje novih trtnih sort. V dobi Rimljanov je bil Ptuj središče vinske trgovine za Slovenske gorice in Haloze.

V dobi preseljevanja narodov (od 4. do 6. stoletja) je vinogradništvo skoraj povsem zamrlo, ohranilo pa se je

v Panonski nižini, o čemer pričajo najdbe iz obdobja od 5. do 9. stoletja na obali Blatnega jezera; za naše kraje pa prvi zgodovinski dokaz, da so slovanska plemena prevzela gojenje trte od staroselcev, prinaša Arnulfova listina iz leta 890, ki potrjuje salzburško posest v okolici Ptuja. Omenja se 10 vinogradov, a brez natančne lokacije. Pod vplivom Cerkve, njenih samostanov in duhovniških redov (salzburški nadškofje, nemški plemena Špeinheimi, benediktinci iz Admonta in St. Paula, cistercijani, avguštinci, nemški viteški red idr.) se je vinogradništvo v naslednjih stoletjih dobro razvijalo, še zlasti v drugi polovici 16. stoletja, ko so Turki zavzeli vinorodne predele Ogrske in tako preprečili izvoz teh vin v Šlezijo in na Poljsko. Vino iz Slovenskih goric je tako našlo pot prav do Baltika. Fiziokratizem v drugi polovici 18. stoletja, ki je povzdigoval poljedelstvo in živinorejo, vinogradništvu ni bil naklonjen (opuščanje vinogradov in njihovo spreminjanje v njive), nov razcvet pa je vinogradništvo ponovno doživelo v prvi četrtini 19. stoletja, ko se je za slovanskogoriška vina odprl nov trg, salzburški, kot glavni odjemalci pa so se pojavili tudi Celovec, Ljubljana, Gradec in Dunaj. V osemdesetih letih 19. stoletja je trtna uš zmanjšala vinogradniške površine v Slovenskih goricah za polovico in vinogradništvu je grozil propad. Načrtna obnova vinogradov, ki se je zavlekla vse do prve in nato nadaljevala še po drugi svetovni vojni, pa je omogočila, da je vinogradniška dejavnost ponovno vzcvetela.

GLASOSLOVNI ORIS GOMILSKEGA IN KAPELSKEGA GOVORA

Gomilski in kapelski govor spadata k prleškemu narečju panonske narečne skupine (prim. Zorko, 1996, 78–90). Govora nimata tonemskih nasprotij, imata pa kolikostna nasprotja; naglašeni samoglasniki so dolgi ali kratki, nenaglašeni samo kratki. Naglasno mesto v besedi je podobno kot v izhodiščnem sistemu z naslednjimi razlikami: (1) naglašeni so *e*, *o*, in *a* pred nekdanjimi kratkimi zadnjimi naglašeni zlogi: *'žena*, *'kosa*, *'meglala*; (2) po terciarnem premiku so v posameznih primerih naglašeni samoglasniki v odprtih zlogih: *z'lo:to*, *'vü:xa*; (3) naglašeni so samoglasniki (tudi v predponah in predlogih) po umiku naglasa s kratkega zaprtega zloga: *'nabralj*, *'pozvalj*, *'zebralj*; *'otkot*, *p'rimenj*, *p'rivas*; (4) naglašeni so samoglasniki v besednih oblikah, analoگیčnih po osnovnih: *'dô:bilj*, *po'splilo*, *po'kôšeno*, *razd'rô:bilo*.

Dolgi naglašeni samoglasniki so: *i*: (← *î* – *'pi:šen*, *'si:n*), *ü*: (← *û* – *'dü:ša*, *k'lü:č*), *u*: (← *ŭ* – *'gu:čati*, *'su:n*

1 Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta J6 6284 Besedoslovne spremembe slovenskega jezika skozi čas in prostor, ki ga financira Ministrstvo za znanost RS; odgovorni nosilec projekta je izr. prof. dr. Marko Jesenšek.

2 Ker slovenskih tvorjenk iz prevzetih besed ali njihovih delov nimamo za prevzete (Toporišič, 1992, 218), sem jih uvrstila k besedam slovanskega izvora.

ce), ě : (← ě – 'lě:s, s'ně:k, z'vě:zda), ô: (← ô – 'bô:k, 'mô:č, 'nô:č; ← ô – k'lô:p, d'rô:k, 'mô:š), ę: (← ê – 'pę:č, je'sę:n, ← â – 'dę:n, 'vę:s, ← ê – 'pę:tek, 'vę:žen), o: (← â – b'rô:tva, d'vô:, t'rô:va), a: (← v knjižnih in prevzetih besedah), r: (← r̄ – 'pr:st, 'tr:dj); kratki naglašeni: i (← í – 'lipa, f'tičj, -í – 'nič, 'nit), ü (← ú – 'müxa, k'rüxa, -ú – 'küp, 'tü), u (← ū – 'vuna, 'žuna, -ŭ – 'pux), e (← é – b'ręza, 'ręzatj, -é – 'dęt), o (← ò – 'nôsîn, š'kôda, -ò – 'kôš, 'nôš, ô – 'dôga, 'tôča, ð – č'lôvik, 'vôda), e (← è – 'nesa, 'ženska, -è – k'met, é – 'detelca, s'reča, -é – 'več, 'zet, à – 'meša, 'zemen, -à – 'deš, 'pes, ä – 'megla, ē – 'nesen, 'žena), a/ā (← á – k'rava/k'rāva, 'matj/'mâtj; -ā – b'rat/b'rât), r̄ (← r̄ – 'x̄r̄bet, 's̄r̄na). Vsi dolgi in kratki naglašeni samoglasniki z izjemo ě:, ô:, r̄: in r̄ se govorijo tudi v prevzetih besedah.

Kratki nenaglašeni samoglasniki so enaki kratkim naglašeni; nenaglašeni o je ozek, nenaglašeni e je širok, nenaglašeni i se izgovarja nižje, blizu širokega e, nenaaglašena u in e iz jata pa se lahko spreminjata v i – lid'je; zgi'bitj; č'lôvik, 'orix, posi'dô:vati).

Nenaglašeni samoglasniki najpogosteje onemevajo ob zvočnikih, pri čemer lahko nastanejo tudi zlogotvorni glasovi: d'žina, 'ki:sľca, 'męlj, 'su:nčpca, 'vędlj. Onemeva tudi i v nenaglašenem velelniškem obrazilu: 'pečte, 'pi:šte, v'zemte.

Soglasniški sistem, ki ga sestavljajo zvočniki l, r, m, n, j, ŷ, v in nezvočniki p, t, k, s, š, b, d, g, z, ž, č, f, c, x, se od knjižnega razlikuje le v posameznih razvojih: končni -m se zamenjuje z -n – 'xôdin, s 'si:non; n' izgubi nazalni element: ŷiva, g'rô:baĵe, p'rę:djĵ ali pa palatalnega: 'ogen; l' izgubi palatalni element: k'lü:č, 'vpla; v pred nezvenečim nezvočnikom in na koncu besede je f – f'küp, 'zô:fca, 'retkef, zd'raf; nastopa tudi kot proteza pred zadnjimi vokali: 'vü:xa, vü'čitel; šč je ohranjen: 'i:ščen, na 'tešče; xč → šč/š – 'nišče/'niše; kt → št – št'ô 'kdo', drugotni j – 'xu:jdo, 'mu:jcek, 'najšlj, k'la:jncj, gostü'va:jnščak; vm → xm – v'mřli → x'mřli; tl → kl – pok'lô:čtj, dn → gn – g'nes.

IZPOSOJENKE V PRLEŠKIH NAREČNIH VINOGRADNIŠKIH POIMENOVANJIH

V slovenskem jeziku, dolga stoletja razvijajočem se na stičišču slovanskega, germanskega in romanskega jezikovnega območja, se danes prepletajo romanski, germanski, madžarski in splošnoсловanski elementi s podegovanim praslovanskim osnovnim besednim fondom. Čas sprejema germanizmov in romanizmov je bil različen. Najstarejše izposojenke germanskega izvora ali prek germanščine prevzete iz latinščine in grščine so bile sprejete že v praslovansčini. Takoj po naselitvi se je največ sprejemalo od Romanov, od 9. stoletja dalje pa zlasti od Germanov. Ob krščanski, deloma še širše slovanski terminologiji je bilo zgodaj prevzetih tudi veliko besed za kulturne rastline, medtem ko se je mlado prevzeto besedje, na primer za orodja in nekatere nove

gospodarske pojme, v slovenski jezik širilo zlasti v zadnjih stoletjih. Na področju vinogradništva so ob prevladujočem slovanskem besedju tako opazni germanski in romanski vplivi zlasti za poimenovanja trte in vina, boleznih in gojenje trte, vinogradniška orodja in posodo.

Izposojenke predstavljam po naslednjem vzorcu: poknjiženi iztočnici za enačajem sledi v fonetični transkripciji zapisana narečna beseda v prvi in drugi osnovni obliki, sledi slovnična oznaka besede, tej pa pomenska razlaga v poševnem oklepaju. Dodana je razlaga izvora besede iz Snojevega Slovenskega etimološkega slovarja (Sn) in/ali Bezlajevega Etimološkega slovarja slovenskega jezika (Be) ter ponekod Verbinčevega (Ve) Slovarja tujk ali Pleteršnikovega (Pl) Slovensko-nemškega slovarja z naslednjimi okrajšavami:

agl.: angleško, avstr.: avstrijsko, bav.: bavarsko, ben.: beneško, češ.: češko, dial.: dialektično, frc.: francosko, furl.: furlansko, got.: gotsko, gr.: grško, hrv.: hrvaško, ide.: indoevropsko, ilir.: ilirsko, it.: italijansko, klas.: klasično, langob.: langobardsko, lat.: latinsko, madž.: madžarsko, nar.: narečno, n./nem.: nemško, nlat.: novolatinsko, osman.: osmansko, perz.: perzijsko, pgerm.: pragermansko, poznolat.: poznolatinsko, praslovan./psl.: praslovansko, provan.: provansalsko, rom.: romansko, sloven.: slovensko, srlat.: srednjevekolatinsko, srvn./srvnem.: srednjevisokonemško, stfrc.: starofrancosko, stind.: staroindijsko, stnord.: staronordijsko, stvn./stvnem.: starovisokonemško, štaj.: štajersko, trač.: tračansko, turš.: turško, vlat.: vulgarno latinsko:

ar = 'a:r -a m /ploščinska mera, 100 m²/, prevzeto prek nem. Ar iz frc. are v enakem pomenu, kar se je razvilo iz lat. ārea 'odprt prostor, ravan' (Sn 14); bersa = 'bę:rsa -e ž (1. plesen na vinu; 2. slabo, pokvarjeno vino), prevzeto verjetno prek rom. jezikov, npr. istrsko it. bersa, versa 'tropine', iz ilir. ali trač., prim. gr.-trač. brútea, brútia s mn. 'tropine', od koder je izposojeno tudi lat. brisa 'tropine' (Sn 29, Be 1/17); beteg = 'betek be'tega m /bolezen (ki napade trs, da začne propadati in se sušiti)/, prevzeto iz madž. beteg 'bolan' (prim. še betegsęg 'bolezen'); bint = 'bint -a m /preprosto orodje za mlatenje žita, s katerim se iz kleti zveja plin, nastal ob vretju/, verjetno iz nem. Wind 'veter'; burgunder = bor'gu:nder -a m /kakovostno vino, po izvoru iz Burgundije/, iz nem. Burgunder; brajda = b'ra:jda -e, tudi ob'ra:jda -e ž /po ogrodju iz letev napeljana vinska trta/, prevzeto iz ben. it. braida, furl. bràide 'majhno posestvo', kar se je razvilo iz srlat. braida, to pa je prevzeto iz langob. braida 'posestvo, širina' (Sn 43, Be 1/37); burkla = 'bü:rkla -e ž /leseno orodje z roglji in dolgim držajem, na katerem je navita slama za vezanje trsa/, prevzeto prek srvnem. furkel iz lat. furcula, kar je prvotna manjšalnica od lat. furca 'vile' (Sn 54, Be 1/55); cange = 'ca:ŋge 'ca:ŋk ž mn. /kleščje/, iz nem. Zange 'kleščje'; cuker = 'cuker -kra m ed. /bela kristalna snov za slajenje vina; sladkor/, prevzeto prek nem. Zucker 'sladkor' iz it. zuccherò 'isto', kar se je razvilo iz lat.

saccharum, izposojenke iz gr. *sákkharon*, *sákkharis*, *sákkhar* 'sladkor' (Sn 64); *cvenga* = c'vę:nga -e ž /podvalek, zagozda; proti enemu koncu zožujoč se kos lesa za trdno nameščanje soda/, verjetno iz nem. *Zwinge* (Pl I/89); *drot* = d'rɔ:t -a m /1. žica za ožičenje vinograda; 2. žica, na kateri je pritrjeno žveplo za razkuževanje sodov z žveplovim dimom; 3. žica za privezovanje trte h kolu/, iz nem. *Draht* 'žica'; *flaša* = f'laša -e ž /steklenica/, prevzeto iz nem. *Flasche* 'steklenica', kar je nastalo iz pgerm. **flaskō*, to pa morda iz **flahtska*, kar bi utegnila biti izpeljanka, sorodna z nem. *flechte* 'plesti'; Snój meni, da če je ta razlaga pravilna, *flaša* prvotno pomeni 'opletena posoda', vendar gotovo ne 'opletena steklenica, pletenka', saj so te začeli izdelovati pozneje; druga možnost je izvajanje pgerm. **flaskō* iz ide. **plās-kā* 'kamor se kaj nalije', izpeljanke iz baze **pelH-* 'naliti, napolniti' (Sn 127); *flek* = f'le:k -a m /barvna) lisa na trtnem listu, nastala zaradi peronospore/, iz nem. *Fleck* 'madež'; *gajba* = 'ga:jba -e ž /zaboj iz lesenih letev, kamor se pri trgatvi meče grozdje/, star. pomen je 'ptičja kletka'; prevzeto iz nekega rom., verjetno istrsko it. izhodišča, prim. na Krku *gaiba* 'kletka', to se je kakor it. *gabbia* 'kletka' razvilo iz lat. *cavea* 'kletka', kar je morda izpeljano iz lat. *cavus* 'votel' (Sn 135, Be I/136); *galicija* = ga'li:cija -e ž /modra galica; vodna raztopina bakrovega sulfata s kristalno vodo, uporabljana zlasti za zatiranje rastlinskih bolezní/, prevzeto in poenostavljeno iz bav. nem. *Galitzenstein* 'galica, galicijski kamen', ker so galico v srednjem veku v srednjo Evropo uvažali iz španske pokrajine Galicija (Sn 136); *gantar* = 'gantar -a m /lesena podloga za sode v kleti/, izposojeno iz bav. avstr. *Ganter*, štaj. n. *Ganter*, *Gantner* 'podstavek za sode', srvn. *kantner* iz lat. *canthērius* 'podstavek, greda' (Be I/138); *gazda* = 'gɔ:zda -e m /lastnik vinograda/, prevzeto (morda prek hrv. *gāzda*, *gāzdarica*) iz madž. *gazda* 'gospodar', kar je izposojeno iz hrv. *gōspod* 'gospod', *gospōda* 'gospoda', tj. 'gospod in gospa' (Sn 138); *gemaj* = ge'maj -a m /trta samorodnica/, verjetno iz nem. *gemein* 'navaden'; *glaž* = g'laš g'laža m /višja steklena posoda za vino z ozkim podolgovatim grlom; steklenica/, prevzeto iz srvnem. *glas* 'steklo, steklen kozarec', iz česar se je razvilo današnje nem. *Glas* v enakih pomenih (Sn 143, Be I/145); *gutedelj* = 'gu:'tę:gl /'gu:'tę:dļ -gla/-dla m /zgodnja, namizna sorta vinske trte/, iz nem. *Gutedlar*; *hamer* = 'xamer -mra m /kladivo, orodje za tolčenje iz držaja in na njem nasajenega navadno železnega kosa, ki se uporablja pri ožičevanju vinograda/, iz nem. *Hammer* 'kladivo'; *hektar* = 'xęktar -a/xek'tɔ:ra m /ploščinska mera, 100 a/, prevzeto prek nem. *Hektar* iz frc. *hectare* v enakem pomenu, kar je zloženska iz gr. *hekaton* 'sto' in frc. *are* 'ar' (Sn 167); *humus* = 'xu:mus -a m /1. vrhnja plast tal, ki vsebuje veliko razkrojenih organskih snovi; 2. razkrojene organske snovi, sprstenina/, prevzeto (morda prek nem. *Humus*) iz lat. *humus* 'zemlja', kar je sorodno s praslovan. **zēml'a*, sloven. *zēmlja* (Sn 179); *izabela* = iza'bę:la

-e ž /1. samorodna trta z zelo velikimi listi in srednje velikimi rdeče vijoličastimi grozdi; 2. vino iz grozdja te trte/, prevzeto in okrnjeno iz nem. *Isabelentraube*, kar je poimenovano po barvi jagod, nem. *isabell* 'belorumen'; prenos poimenovanja na črno izabelo je drugoten (Sn 190); *kalos* = 'ka:los -a m /rastlinsko tkivo, ki se razvije na ranjeni ploskvi stebela ali veje/, iz lat. *callus* 'žulj' (Ve 326); *kambij* = 'ka:mbj -ja m /rastlinsko tkivo, ki proizvaja celice za prevajanje vode in hranilnih snovi; meznik, tvorno staničje med lubjem in lesom/, iz nlat. *cambium* 'menjava', iz lat. *cambire* 'menjati' (Ve 327); *kanta* = 'kɔ:nta -e ž /kovinska ali plastična posoda z ročajem za grozdje in pretakanje vina/, prevzeto iz srvnem. *kante* 'vrč', kar je verjetno izposojeno iz vlat. **cannāta* 'posoda s cevko', izpeljanke iz lat. *canna* 'trst'; beseda je morala prvotno pomeniti *'opremljena s cevko iz trsta' (Sn 215, Be II/16); *kefa* = 'kę:fa -e ž /krtača, ščetka za čiščenje soda/, izposojeno iz madž. *kefe* 'krtača', kar je prevzeto iz osman. turš. *kefe* (Be II/28); *kišta* = 'ki:šta -e ž /posoda kvadrataste oblike iz lesa za shranjevanje (vlaganje) trsnih cepljenk/, prevzeto iz nem. *Kiste* 'zaboj, gajba', kar se je razvilo iz stvnem. *kista*, to pa je prek lat. *cista* 'zaboj, skrinja' izposojeno iz gr. *kístē* 'torba, zaboj, skrinja za shranjevanje oblek' (Sn 231, Be II/34); *kompost* = kom'pɔ:st -a m /gnojilo iz preperelih organskih odpadkov in prsti/, prevzeto prek nem. *Kompost* in frc. *compost* iz agl. *compost* v enakem pomenu, kar poleg 'kompost' prvotno in še danes pomeni tudi 'mešanica'; to je posamostaljeno iz stfrc. *compost* 'sestavljén, mešan, zložen', kar se je razvilo iz lat. *compōsitus* 'sestavljén, zložen', preteklega trpnega deležnika glagola *compōnere* 'sestaviti, zložiti, brati' (Sn 254); *kramp* = k'ramp -a m /orodje s sekalom in konico za kopanje v vinogradu/, prevzeto iz srvnem. *krampe* 'vrsta motike', iz česar se je razvilo današnje bav. nem. *Krampen* 'kramp' (Be II/81); beseda prvotno pomeni 'krempelj' (Sn 268); *kušati* = 'küšati -am nedov. /pokušati, dati v usta ali piti, jesti majhno količino grozdja za ugotovitev kakovosti zlasti glede na okus in aromo/, splošno slovanska izposojenka iz got. *kausjan* 'pokušati, preizkusiti (hrano)' (Sn 285, Be II/114); *lagev* = 'lagef -va m /sod (ki drži 1000 l in več)/, psl. **lagy*, rod. *lag've* je izposojeno iz poznostvn. **lāge* poleg stvn. *lāgel(l)a*, srvn. *lāgen*, *lāgel*, bav. avstr. *die Lagen*, kar je prevzeto iz lat. *lagōna*, *lagūna* 'vrsta steklenice' (Be II/119); *lata* = 'lata -e ž /grobno obdelana deska kot pomagalo za napeljevanje vrvi pri označevanju vrst in poti v vinogradu/, prevzeto iz stvnem. *latta* ali srvnem. *latte*, iz česar se je razvilo današnje nem. *Latte* 'letev' (Sn 293, Be II/127); *lukiv* = 'lü:kif -a m /pojedina, pitje po končani trgatvi/, prevzeto iz srvnem. *litkouv* 'pijača po sklenjeni kupčiji', iz česar se je razvilo današnje nem. *Leitkauf* v enakem pomenu, kar je zloženo iz srvnem. *lit* 'žganje' in izpeljanke iz glagola stvnem. *koufen*, nem. *kaufen* 'kupiti'; prvotni pomen je 'žganje ob kupčiji' (Sn 303, Be II 141); *liter* = 'liter -a/-tra m /1. osnovna enota

za merjenje prostornine; 2. steklenica, posoda za to enoto/, prevzeto prek sodobnih evr. jezikov, nem. *Liter* in frc. *litrre* iz srlat. *litra*, kar je izposojeno iz gr. *λίτρα* 'utežna enota pribl. 360 g' in 'pol mine, 50 drahem', izhodiščno 'italijanski srebrnik, vreden pol mine' (Sn 305, Be II/145); *lojtra* = 'lɔ:jtra -e ž /lesena lestev, na katero se položijo sodi ob pretakanju vina/, prevzeto iz bav. srvnem. *lqiter*, kar ustreza srvnem. *leiter(e)*, nem. *Leiter* 'lestev' (Sn 308, Be II/148); *lucerna* = 'lucerna -e ž /krmna rastlina s trojnatimi listi in modro vijoličastimi cveti/, prevzeto iz nem. *Luzerne* 'vrsta detelje', kar je prek frc. *luzerne* izposojeno iz provan. *luzerno*; beseda se je razvila iz lat. *lūcerna* 'svetilka' (Sn 311, Be II/154); *masentregar* = 'ma:sg̃t'rɛ:gar -a m /sorta, ki da veliko pridelka/, iz nem. *Massenträger*; *mošt* = 'mošt -a m /1. sladek sok iz mletega, mečkanega grozdja; 2. sladka ali prevreta pijača iz mletega, mečkanega grozdja/, prevzeto (morda prek srvnem. *most*, nem. *Most* 'vinski mošt, vino iz sadja') iz furl. *most*, it. *mosto*, kar je iz lat. *mustum* 'mlado vino, mošt', posamostaljenega pridevnika *mustus* 'mlad, nov, svež' (Sn 356, Be II/196); *muškat* = 'muškat -a m /1. trta z rumenimi, modrimi ali rdečimi grozdi in muškatnim vonjem; 2. vino iz grozdja te trte/, prevzeto iz it. *moscato*, *mosco* 'mošus', kar se je razvilo iz poznolat. *muscus* 'mošus', to pa prek gr. *móskhos* iz perz. *mušk* 'mošus', izposojenke iz stind. *muskā-* 'modo'; mošus je dišava, ki jo pridobivajo iz spolnih žlez pižmovke in nekaterih drugih sesalcev (Sn 355, 356, Be II/208); *oŋnavati* = oŋ'na:vatj̃ -am nedov. /odgrinjati; odstranjevati zemljo, ki prekriva trsne cepljenke/, iz nem. *öffnen* 'odpreti'; *oidij* = o'i:dj̃ -ja m /glivična bolezen, ki se kaže kot sivkasta prevleka na zelenih delih trte, pepelasta plesen/, iz nlat. *oidium*, kar je iz gr. *óon* 'jajce' (Ve 498); *peronospora* = pero'nɔ:spora -e ž /glivična bolezen, ki se kaže v obliki peg na listih in plodovih zlasti vinske trte/, iz nlat. *peronospora*, kar je iz gr. (Ve 540); *pik* = 'pi:k -a m /kramp/, izposojeno iz bav. avstr. *Pik*, nvn. *Pike* 'kramp, konica krampa', kar je iz frc. *piqe* 'sulica, kopje' (Be III/35); *pilo* = 'pilo -e ž /orodje z vzporednimi grebeni po površini, ki se uporablja pri delu v vinogradu/, prevzeto iz srvnem. *vīle* 'pila', kar se je razvilo iz stvnem. *fīla*, *fīhala* 'pila' (Sn 443, Be III/36); *pinot* = pi'nɔ: -ja m /1. kakovostno vino, po izvoru iz Francije; 2. vrsta trte, katere oblika grozda spominja na storž/, prevzeto (morda prek it. *pinot*) iz frc. *pineau*, *pinot* v enakem pomenu, kar je izpeljano iz nar. frc. *pine* 'storž' (Sn 444); *pintar* = 'pintar -a m /sodar; izdelovalec, popravljalec sodov/, prevzeto iz bav. srvn. *pinter*, srvn. *binder* 'isto', kar je vršilec k srvn., nvn. *binden* 'vezati' (Be III/37); *preša* = p'reša -e ž /1. stiskalnica; 2. prostor, v katerem se stiska grozdje/, prevzeto iz stvnem. *p(f)ressa*, srvnem. *prässe* (iz česar se je razvilo današnje nem. *Presse*), kar je izposojeno iz vlat. *pressa* 'preša', izpeljanke iz trpnega deležnika *pressus* 'stisnjen' glagola *premere* 'tlačiti, stiskati' (Sn 494, Be III/116); *pucati* = 'pucati -an nedov. /čistiti (vinsko klet)/, iz nem.

putzen 'čistiti'; *pučelj* = 'pučel pi'čela m /sod/, prevzeto iz srvn. manjš. oblike k *pütsche* 'posoda, sod za slanico' poleg *butze*, *butsche* 'isto', manjš. *bützel*, kar je iz srlat. *bucellus*, manjš. k *butta* 'kupa' (Be II/134); *pušelj* = 'pü:šlj̃ -šla m /šop 25 ali 50 trsnih cepljenk/, prevzeto in prilagojeno iz bav. avstr. nem. *Puschel* 'šopek', čemur ustreza za knjiž. nem. *Büschel* 'šop', kar je manjšalnica od nem. *Busch* 'grm' (Sn 516, Be III/138); *puta* = 'püta -e ž /1. brenta, visoka lesena posoda za grozdje, ki se nosi na hrbtu; 2. posoda, ki se nosi na hrbtu za škropljenje/, prevzeto iz bav. srvnem. *put(t)e* 'posoda, brenta', srvnem. *büt(t)e*, stvnem. *butin(n)a*, kar je izposojeno iz neke rom. predloge; rom. beseda je izpeljana na osnovi klas. lat. *buttis* 'sod' (Sn 517, Be III/139); *rigelj* = 'rigel -gla m /zatič (pri stiskalnici)/, prevzeto iz srvnem. *rigel* 'lesen ali železen zapah, prečni tram', nem. *Riegel* 'zapah', prvotno 'drog, žrd' (Sn 538, Be III/179); *rigolati* = re'gu:latj̃/re'gu:ltj̃ -an nedov. /rahljati zemljo z globokim prekopavanjem, oranjem/, iz nem. *rigolen* 'rigolati, brazdati'; *rizling* = 'ri:zliŋk -ga m /1. kakovostno belo vino iz grozdja laškega ali renškega rizlinga; 2. vrsta trte, navadno s prilastkom laški (trta z grozdi z drobnimi belimi jagodami, po izvoru iz Francije) ali renski (trta z grozdi s srednje velikimi, rumenkastimi jagodami, po izvoru iz Nemčije), prevzeto iz nem. *Riesling* 'rizling', kar etimološko ni zadovoljivo pojasnjeno (Sn 540; prim. še Be III/184); *rizvanec* = riz'va:nec -nca m /1. trta s srednje velikimi belimi grozdi, ki se goji zlasti v severovzhodni Sloveniji; 2. manj kakovostno belo vino iz grozdja te trte/, trta je križanec med renskim rizlingom in zelenim silvancem, iz česar je umetno narejeno tudi poimenovanje: riz(ling) + (sil)vanec; v nemščini se ta trta imenuje tudi *Rieslaner*, kar je nastalo iz nem. *Riesl(ing)* + (*Silv*)*aner* (Sn 540, Be III/185); *ru-lender* = 'ru:lɛ:nder -a m /1. kakovostno belo vino, po izvoru iz Francije; 2. vrsta trte/, prevzeto iz nem. *Ruländer* 'modremu burgundcu sorodna vrsta trte in vina', kar je poimenovano po trgovcu Rulandu, ki je l. 1711 to vrsto trte iz Burgundije prinesel na Pfalško; trta in vino sta znana tudi pod imenom *sivi burgundec*; v Franciji ju imenujejo *pinot gris*, kar je prek it. *pino grigio* prevzeto in delno prevedeno v sloven. *sivi pino* (Sn 548, Be III/207); *silvanar* = sil'va:nar -a m /1. trta z manjšimi zelenkastimi grozdi; 2. kakovostno belo vino iz grozdja te trte/, prevzeto in prilagojeno iz nem. *Silvaner* 'silvanec'; ta trta se domnevno imenuje po romunski pokrajini Transilvanija, od koder naj bi izvirala (Sn 567, Be III/235); *sorta* = 'sɔ:rta -e ž /vrsta (trte, grozdja) – splošno; kulturne rastline iste vrste, ki se v določenih lastnostih razlikujejo od drugih kulturnih rastlin iste vrste, zvrst/, prevzeto iz it. *sòrta* 'vrsta, sorta', kar se je prek vlat. **sorta* razvilo iz klas. lat. *sors*, rod. *sortis* 'žreb', v trgovskem žargonu tudi 'vrsta blaga ali kvalitete' (Sn 593; Be III/292); *šerati* = 'šerati -an nedov. /spomladi ravnati zemljo v vinogradu/, verjetno iz nem. *scheren* 'striči'; *šavfla* = 'šɔ:fla -e ž /orodje s ploskim

trikotnim listom in dolgim ročajem za metanje zemlje; lopata/, iz nem. *Schaufel* 'lopata'; *škaf* = š'kaf -a ž /manjša, nizka, lesena ali plastična posoda z dvema ušesoma, kamor se pri trgatvi meče grozdje/, prevzeto iz srvnem. *schaf* (iz česar se je razvilo današnje nem. *Schaff* 'škaf' in 'omara, regal'), stvnem. *sca(p)f* 'škaf', kar etimološko ni zadovoljivo pojasnjeno, morda izposojeno iz lat. *scaphium* 'posoda, skodelica', kar je izpeljano iz *scapha* 'drevak, kanu', to pa je prevzeto iz gr. *skáphē* 'posoda, skleda, korito, čoln' (Sn 635); *šlavh* = š'la:ux -a m /plastična ali gumijasta cev za vlačenje vina iz soda/, iz nem. *Schlauch* 'gumijasta cev'; *šmarnica* = š'marnica -e ž /1. samorodna trta z velikimi listi in zlato rumenimi grozdi z zelo gostimi jagodami; 2. vino iz grozdja te trte/; trta je dobila ime³ po cvetici šmarnici, saj vonj cvetočih šmarnic oddajata tako grozdje kot vino; ljudsko rastlinsko ime za cvetico *Convallario maialis* je kalkirano, izpeljano iz *šmaren* 'nanašajoč se na sv. Marijo', ker cvetejo maja, ki je Mariji posvečen mesec; šmaren je iz *šmarijin*, kar je sklopljeno iz *š(ent) *Marijin* 'od sv. Marije' (Sn 639); *špaga* = š'pa:ga -e ž /vrv za označevanje poti ali vrste v vinogradu/, prevzeto (morda prek nem. *Spagat*) iz it. *spago* 'vrvica', kar se je razvilo iz poznolat. *spacus* 'vrvica' (Sn 641); *šparon* = špa'rɔ:n -a m /po obrezovanju preostali del mladike, rodni les, navadno s pet do deset očesi, ki se priveže ali pusti prost; na pet do deset očes obrezana trta, navadno gojena v loku/, prevzeto iz furl. *spiròn* 'obrezana trtna mladika' (*spironâ* 'obrezati rastlino pri tleh tako, da ostane le malo vej in očes'), kar je različica od *piròn* 'obrezana trtna mladika', to pa je metonimično rabljena beseda furl. *piròn* 'vilice' (Sn 642); *špricati* = šp'ricati -an nedov. /škropiti, brizgati/, prevzeto iz nem. *spritzen* 'brizgati', kar se je razvilo iz srvnem. *sprützen* 'brizgati' (Sn 644); *štekati* = š'te:katj -an nedov. /količiti/; verjetno iz nem. *stecken* 'vtikati, vtakniti'; *štih* = š'tix -a m /orodje s ploskim štirikotnim listom in dolgim držajem za kovanje/, iz nem. *Stich* 'vbod'; *štihati* = š'tixati -an nedov. /z lopato rezati in obračati zemljo/, prevzeto iz nem. *stechen* 'sekati rušo, prekopavati zemljo', prvotno 'bosti, zbadati', in v samoglasniku prirejeno po sloven. *štih*, kar je izposojeno iz sorodne nemške predloge; nemška beseda se je razvila iz stvnem. *stehhan* 'bosti' (Sn 646); *štingelj* = š'tingl -gla m /grozdni pecelj/, iz nem. *Stengel* 'pecelj'; *štopelj* = š'tɔpl -a m /okrogel, navadno na zgornjem koncu nekoliko širši plutovinast predmet za mašenje steklenic/, iz nem. *Stöpsel* 'zamašek'; *štucati* = š'tucati -an nedov. /vršičkati, odstranjevati rastlinam vršičke, zalistne poganjke, da bolje cvetijo ali rodijo/, iz nem. *stutzen* 'pristriči, skrajšati'; *tabrh* = 'tabrx -a /delo v vinogradu, ki ga opravlja najet delavec, plačan na dan; dnina/; iz nem. *Tagwerk* 'dnevno delo', zgod. 'dnina';

tanin = ta'ni:n -a m /organska snov trpkega okusa, ki se pred prvo uporabo soda po posebnem postopku izloči iz lesa, čreslovina/, prevzeto (morda prek nem. *Tannin*) iz frc. *tan(n)in*, izpeljanke iz *tan* v enakem pomenu, kar je tvorjeno iz frc. *tanner* 'strojiti' (Sn 655); *trahtar* = t'raxtar -a m /lijak za polnjenje steklenic/, iz nem. *Trichter* 'lijak'; *traminec* = tra'mi:nec -nca m /1. trta z majhnimi rdečimi ali rumenimi grozdi, po izvoru iz okolice Tramina na Južnem Tirolskem; 2. vino iz grozdja te trte/, prevzeto in prilagojeno iz nem. *Traminer* v enakem pomenu, kar je izpeljanka iz krajevnega imena *Tramin* na južnem Tirolskem (Sn 678); *tretati* = t'rɛ:tati -an nedov. /mastiti, z nogami mečkati grozdje/, verjetno iz nem. *treten* 'stopati'; *trs* = 'tʁ:s -a m /1. posamezna rastlina vinske trte; 2. kulturna rastlina, ki se goji zaradi grozdja, vina/, verjetno prevzeto iz srlat. *tirsus*, *trismus*, *tressus* 'palica, kocen', kar je iz gr. *thýrsos* 'steblo, pecelj' (Sn 688); *u-negelj* = 'u:nɛ:gl -gla m /žebelj, s katerim se pritrži žica k lesenemu steburu/, iz nem. *Nagel* 'žebelj'; *vaga* = 'vɔ:ga -e ž /1. kratek drog pri stiskalnici; 2. kamen pri vretenu; 3. priprava za merjenje sladkosti mošta/, prevzeto iz srvnem. *wāge*, iz česar se je razvilo današnje nem. *Waage* 'tehtnica' (Sn 703); *vajnštajn* = 'vajnš'tajn -a m /usedlina, ki se nabira na notranji strani soda; vinski kamen/, iz nem. *Weinstein* 'vinski kamen'; *velb* = 'vɛ:lɔ 'vɛ:lba m /obok v vinski kleti/, prevzeto iz nem. *Gewölbe* v narečni avstr. izreki *gwelb*, kar je izpeljano iz nem. *wölben*, stvnem. *welben* 'bočiti' (Sn 709); *vincerl* = 'vi:ncɛrl -cɛrla m /viničar; najemnik vinograda/, prevzeto in prilagojeno iz srvnem. *winzer*, nem. *Winzer* 'vinogradnik, viničar', kar je iz stvnem. *wīnzuril*, kar je izposojeno in prilagojeno iz lat. *vīnitor* 'vinogradnik', izpeljanke iz lat. *vīnum* 'vino' (Sn 719); *vino* = 'vi:no -a s /alkoholna pijača iz soka grozdja po alkoholnem vrenju/, pslovan. ali slovan. **vino* je verjetno prevzeto iz lat. *vīnum* 'vino', od koder je prevzeto tudi stvnem. *wīn*, nem. *Wein*, agl. *wine*, got. *wein* 'vino' (Sn 719); *virt* = 'virt -a m /lastnik vinograda/, iz nem. *Wirt*; *žmah* = ž'max -a m /okus (vina)/, izposojeno iz srvnem. *smach* 'okus', kar je sorodno z besedotvornim izhodiščem za današnje nem. *Geschmack* 'okus' (Sn 764); *žmek* = ž'mek -a m /lesena matica, pretaknjena skozi luknjo v tramu na vrhu stiskalnice/, verjetno iz nem. dial. *schnack* = *Schnecke* (Pl II/ 970); *žnora* = ž'nü:ra -e ž /vrvica za privezovanje trte h kolu/, prevzeto iz srvnem. *snour* 'vrvica, vez', iz česar se je razvilo današnje nem. *Schnur* v enakem pomenu (Sn 765); *žveplo* = ž'veplo -a s /krhka nekovina živo rumene barve za razkuževanje sodov/, prevzeto iz bav. stvnem. **swēpal*, kar ustreza stvnem. *swēbal*, srvnem. *swēbel*, danes bav. nem. *Schwebel*, knjiž. nem. *Schwefel*; nem. beseda je v neki nepojasneni zvezi z lat. *sulphur* 'žveplo' (Sn 768).

3 To vrsto trte naj bi za šmarnico krstil dr. Ivan Geršak (1838–1911), pesnik, politik, ekonomski teoretik in ustanovitelj omoškega vinorejskega društva (Žmavc, 1925, 2).

Med prevzetimi besedami je ena (*lagev*) praslovan-ska izposojenka, in sicer germanskega izvora, prevzeta iz latinščine, iz latinščine prevzeta je tudi praslovan-ska ali slovanska izposojenka *vino*. Nekaj besed je izposojenih iz stvnem. in srvnem. jezika: *lata*; *glaž*, *kramp*, *lojtra*, *pilo*, *pintar*, *rigelj*, *vaga*, *žmah*, *žnora*, največ pa je mlajših nemških izposojenk: *bint* 'vejalnik', *burgunder*, *cange* 'kleščče', *cvenga* 'podvalek, zagozda', *drot* 'žica', *flaša*, *flek* 'madež', *galicija*, *gutedelj*, *hamer* 'kladivo', *izabela*, *masentregar*, *ofnavati* 'odgrinjati', *pucati*, *pušelj*, *rigolati*, *rizling*, *silvanec*, *šerati* 'ravnati', *šavfla* 'lopata', *šlavh* 'plastična ali gumijasta cev', *špricati*, *stekati* 'količiti', *štih*, *štihati*, *stingelj* 'pecelj', *štopelj*, *štucati* 'vršičkati', *tabrh* 'dnina', *trahtar* 'lijak', *traminec*, *tretati* 'mastiti', *negelj* 'žebelj', *vajnštajn* 'vinski kamen', *velb*, *virt*, *žmek* 'lesena matica'.

Med romanskimi izposojenkami, npr. *bersa*, *brajda*, *gajba*, *kalus*, *kambij*, *sorta*, *šparon*, je tudi nekaj v latinščini navadnih grških izposojenk, npr. *oidij*, *peronospora*, *trs*, ter ena orientalska (*muška*), ki je prek gr. in lat. prešla v italijanščino in prek slovenskega knjižnega jezika v panonsko leksiko. Največ romanizmov, zlasti latinskih in nekaterih v latinščini navadnih grških izposojenk, je bilo sprejetih prek nemščine, in to že v najstarejšem času (stvnem. in srvnem. faza): *kišta*, *preša*; *burkla*, *gantar*, *kanta*, *mošt*, *pučelj*, *puta*, *škaf*, *vincerl*, drugi so mlajši: *humus*, *cuker*, *liter*, *špaga*, *žveplo*. V mlajšem obdobju so se jim pridružile tudi francoske izposojenke: *hektar*, *pik*, *pinot*, *tanin*. Najti je moč še eno madžarsko izposojenko (*beteg* 'trtna/ bolezen'), eno prek madžarščine sprejeto iz turščine (*kefa* 'krtača, ščetka') in eno prek hrvaščine sprejeto iz madžarščine (*gazda* 'gospodar, lastnik').

Nekatere izmed teh besed so sprejete v knjižni jezik kot stilno nezaznamovane, npr.: *ar*, *brajda*, *gajba*, *hektar*, *izabela*, *kompost*, *kramp*, *lata*, *liter*, *lucerna*, *mošt*, *muška*, *pila*, *škaf*, *šmarnica*, *traminec*, *vino*, pogovorne: *cuker* 'sladkor', *preša* 'stiskalnica', nižje pogovorne: *flaša* 'steklenica', *gazda* 'gospodar, lastnik (vinograda)', *glaž* 'kozarec', *kišta* 'zaboj', *lojtra* 'lestev', *rigelj* 'zapah', *špaga* 'vrvica', *špricati* 'škropiti', *velb* 'obok v vinski kleti', *žnora* 'vrvica' ali narečne: *pušelj* 'šop', *tabrh* 'delo v vinogradu, ki ga opravlja najet delavec, plačan na dan; dnina'; narečne vzhodne: *beteg* 'bolezen', *gantar* 'lesena podloga za sode v kleti', *lagev* 'sod', *preša* 'prostor, v katerem se stiska grozdje', *puta* 'brenta'; narečne vzhodnoštajerske: *obrajda* 'brajda', *žmek* 'lesena matica, pretaknjena skozi luknjo v tramu na vrhu stiskalnice'. Devet besed ima terminološki kvalifikator agr.: *bersa* 'plesen na vinu', *kalus* 'rastlinsko tkivo, ki se razvije na ranjeni ploskvi stebela ali veje', *humus* 'razkrojene organske snovi, sprstenina', *oidij* 'glivična bolezen, ki se kaže kot

sivkasta prevleka na zelenih delih rastline, pepelasta plesen', *peronospora* 'glivična bolezen, ki se kaže v obliki peg na listih in plodovih vinske trte', *rigolati* 'rahljati zemljo z (zelo) globokim prekopavanjem, oranjem', *rizvanec* 'trta s srednje velikimi belimi grozdi, ki se goji zlasti v severovzhodni Sloveniji', *šparon* 'po obrezovanju preostali del mladike, navadno s pet do deset očesi, ki se priveže ali pusti prost', ena bot.: *kambij* 'tkivo, ki proizvaja celice za prevajanje vode in hranilnih snovi', in ena kem.: *tanin* 'organska snov trpkega okusa, ki se uporablja zlasti za strojenje, čreslovina'. Ena beseda ima časovno-frekvenčni kvalifikator: *bersa* star. 'slabo, pokvarjeno vino', druge pa živijo samo v narečju: *bint*, *cange*, *cvenga*, *drot*, *flek*, *gemaj*, *gutedelj*, *hamer*, *kefa*, *masentregar*, *pintar*, *pucati*, *šerati*, *šavfla*, *šlavh*, *stekati*, *stingelj*, *štopelj*, *trahtar*, *tretati*, *negelj*, *vajnštajn*, *virt*, *žmah*.

Pri besedah *burkla*, *pik*, *pinot*, *štih*, *trs*, *vincerl* v SSKJ ni izkazan pomen, kot je izpričan v narečju, narečne besede *galicija*, *kušati*, *rulender*, *silvanar* pa v SSKJ najdemo pod gesli: *galica* (s kvalifikatorjem kem.), *po-kušati*, *ruandec*, *silvanec* (s kvalifikatorjem agr.).

SLOVENSKE TVORJENKE IZ PREVZETEGA KORENA

Da so prevzete besede v govoru postale enakopravni del narečnega besedja, priča tvorjenje novih besed iz prevzetih podstav, ki se jim dodajajo slovenska narečna obrazila, in to zlasti samostalniške in glagolske pripone ter glagolske predpone (prim. Rajh, 2004, 200).⁴

Med samostalniškimi tvorjenkami je največ navadnih izglagolskih in izsamostalniških izpeljank. Izglagolske izpeljanke s priponskimi obrazili -ač in -ar pomenijo vršilca dejanja: *re'gu:lač* -a m /rigolač; kdor rigola, tj. rahlja zemljo z (zelo) globokim prekopavanjem, oranjem/, ← nem. *rigolen* 'rigolati, brazdati'; *tre'to:č* -a m /tretač; kdor treta, tj. masti, z nogami mečka grozdje/, ← nem. *treten* 'stopati, hoditi po'; *p're:šar* -a m /prešar; kdor preša, tj. stiska grozdje, da se izloči tekočina/, ← nem. *pressen* 'stiskati, stisniti', s priponskimi obrazili -ač, -ar in -arica predmet ali orodje kot vršilnik: *š'to:nfač* -a m /štanfač; na koncu odebeljen drok, ki se uporablja za teptanje/, ← nem. *stampfen* 'teptati'; *vaxtar* -a m /količek za označevanje sadilnega mesta/, ← nem. *achten* 'paziti na'; *š'ti:xarica* -e ž /lopata za rezanje in obračanje zemlje/, ← nem. *stechen* 'sekati rušo, prekopavati zemljo'; priponsko obrazilo -ar označuje rezultat dejanja: *šp'ricar* -a m /vino z mineralno vodo, brizganec/, ← nem. *spritzen* 'brizgati', priponsko obrazilo -anje pa dejanje: *p're:šaje* -a s /glagolnik od prešati/, *re'gu:laže* -a s /glagolnik od rigolati/, *žegnaže* -a s /blagoslavljanje (vina v cerkvi)/.

4 Slovenskih tvorjenk iz prevzetih besed ali njihovih delov nimamo za prevzete (Toporišič, 1992, 218).

Izsamostalniške izpeljanke s priponskim obrazilom *-ar* pomenijo opravkarja: *fi'na:ncar -a m* /uslužbenec finančnega urada, ki je preverjal količino mošta in vinogradnika na osnovi ugotovljene količine obdavčil/, ← nem. *Finanzen*, frc. *finances* 'finance' je iz srlat. *financia* 'plačilo (davka, jamstva, globe, odkupnine)', to pa je izpeljanka iz srlat. *finare* 'plačati globo ali odkupnino in s tem končati spor' (Sn 126); *'pūtar -a m* /putar, brentač; kdor nosi brento (puto)/; *š'kɔ:far -a m* /škafar; kdor v manjših, nizkih, lesenih ali plastičnih posodah (škafih) nosi grozdje z voza na prešo/, s priponskim obrazilom *-enka* pa opravljalnik: *š'ti:jenka -e ž* /orodje s ploskim štirikotnim listom in dolgim držajem za kopanje/, ← nem. *Stiel* 'ročaj'.

Modifikacijske izsamostalniške izpeljanke s priponskim obrazilom *-ica* pomenijo: (a) ženski par poimenovanemu moškemu: *'mɔštarca -e ž* /ženska, ki je nosila mošt iz preše v klet/; (b) manjšalnost: *'kupica -e ž* /kozarec za pokušanje vina in kozarec sploh/, ← manjšalnica od *kupa*, kar je prevzeto iz neke rom., morda balkanskoromanske predloge, sorodne z it. *coppa* 'kupa', kar se je razvilo iz poznolat. *cuppa* 'kozarec', kar je verjetno v zvezi s klas. lat. *cūppa* '(lesena) kad', vendar to ni dokončno pojasnjeno (Sn 284, Be II/111); *š'ɔ:pica -e ž* /svitek ržene slame za vezanje trsa/, ← manjšalnica od *šop*, kar je prevzeto iz nem. *Schopf* 'šop (las), čop', kar je enako z got. *skuft* in stnord. *skopt* v enakem pomenu; germ. besedna družina etimološko ni pojasnjena (Sn 641); *žɔ:gica -e ž* /orodje z nazobčanim listom za žaganje/, ← manjšalnica od *žaga*, kar je prevzeto iz stvnem. *saga* 'žaga'; germ. beseda je izpeljana iz ide. korena **sek-* 'sekati, rezati, obdelovati z ostrim predmetom' (Sn 756); manjšalnost se izraža tudi s piponskima obraziloma *-ič*: *lag'vič -a m* in *-ek*: *lag'viček*

-a m /manjši sod, ki drži več kot 25 l/, priponsko obrazilo *-je* pa označuje skupna imena: *'tɔ:sje -a s* /več trsov, trsi/.

Med glagolskimi tvorjenkami so opazne: (a) navadne izsamostalniške izpeljanke, tvorjene s slovenskimi glagolskimi priponami in *-ti*: *'cukratj -an* nedov. /dodajati sladkor moštu; dosladiti/; *'fɔ:rbatj -an* nedov. /grozdje dobivati barvo/, ← *barva* je prevzeto v 19. stol. prek češ. *barva* iz srvnem. *varwe*, nem. *Farbe* v enakem pomenu; starejša, že v 16. stol. izpričana neposredna izposojenka iz iste nem. predloge je sloven. *fârba*, v 18. stol. pisano tudi *barba* (Sn 25–26, Be I/12); *'kɛ:fatj -an* nedov. /čistiti sode s krtačo, krtačiti/; *'šɔ:latj -an* nedov. /šolati vino, z določenimi postopki usmerjati naravne biokemične procese pri zorenju mošta v vino/, ← iz srvnem. *schoule* 'šola', kar je izposojeno iz vlat. *scōla*, kar ustreza klas. lat. *schola* 'šola, nauk' in 'učena razprava', je prevzeto sloven. *šola*; lat. beseda je izposojena iz gr. *skholē*, kar prvenstveno pomeni 'prosti čas, počitek', drugotno tudi 'kar kdo dela v prostem času, predavanje, učen pogovor, šola' (Sn 641); *žvep'lp:tj -an* nedov. /razkuževati sode z žveplovim dimom/; *fla'si:ratj -an* nedov. /ustekleničevati, dajati, spravljati vino v steklenice/; (b) sestavljenke⁵ z enomorfemskimi predponskimi obrazili: *pog'li:xatj -an* dov. /narediti tla v vinogradu ravna/, ← nem. *gleichen* 'biti enak, podoben'; *pope'dinatj -an* dov. /oskrbeti trs/, ← nem. *bedienen* 'streči'; *presor'ti:ratj -an* dov. /ločiti dobre in slabe sadike trsov/, ← nem. *sortieren* 'sortirati, prebirati'; *preš'tixatj -an* dov. /z lopato prerahljati, obrniti zemljo v vinogradu/, ← nem. *stechen* 'sekati rušo, prekopavati zemljo'; *s'pucatj -an* dov. /odstraniti umazanijo iz soda/, ← nem. *putzen* 'čistiti'.

LOANWORDS IN THE VITICULTURAL VOCABULARY OF PRLEKIJA

Mihaela KOLETNIK

Faculty of Education, University of Maribor, SI-2000 Maribor, Slomškov trg 15

e-mail: mihaela.koletnik@guest.arnes.si

SUMMARY

The paper presents loanwords among the dialectal viticultural terms of the Gomila and Spodnja Kapla idioms of the Prlekija region, which belong to the Pannonian dialectal group.

By means of a questionnaire set up by Rada Cossutta on the basis of the Italian Linguistic Atlas (ALI), the Historical-Linguistic-Ethnographical Atlas of Friuli-Venezia Giulia (ASLEF) and her own questions (Chapter 3, questions no. 457–583), with the help of our own questions and gathered graphic material, as well as from narrations in dialect by our informants we have gathered 549 viticultural terms, with 454 (82,7%) of them of Slavic origin and 95 (17,3%) originating in other linguistic systems.

5 Tako Vidovič Muha (1988, 21–24). Po Toporišiču (2000, 214) so to glagolske izpeljanke iz glagolov s predlogi ali členki.

An ancient Slavic loanword of German origin adopted from Latin is *lagev*; another ancient Slavic or Slavic loanword of Latin origin is *vino*. Some terms were adopted from the Old and Middle High German, for instance *lata*, *pintar*, *rigelj*, *vaga*, *žmah*, though most loanwords of Germanic origin came from the New High German, such as *burgundec*, *cvenga* ('podvalek, zagozda'), *rigolati*, *rizling*, *špricati*, *štekat* ('količiti'), *štingl* ('pecelj, stem), *štucati* ('vršičkati'), *tretati* ('mastiti'), *žmek* (a wooden nut of a press).

Among the loanwords of Romance origin, e.g., *brajda*, *gajba*, *kalus*, *kambij*, *sorta*, there are also some words of Greek origin adopted by the Latin language, for instance *oidij*, *peronospora*, *trs*. The greatest number of Romance words, especially of Latin origin or adopted by the Latin from the Greek, came into the Prlekija idioms via the German language in its earliest period (the Old and Middle High German phases): *kišta*, *preša*, *gantar*, *mošt*, *pučel*, *puta*, *škaf*, *vincar*, though there are still some of these that were adopted much later, for example *humus*, *liter*, *žveplo*. In the more recent periods, French loanwords were adopted, too: *pinot*, *saUVignon/sovinjon*, *tanin*.

Some of the loanwords entered the vocabulary of the literary language as words without any stylistic connotation: *brajda*, *gajba*, *mošt*, *vino*, some have been termed informal *cuker* ('sladkor'), *preša* ('stiskalnica'); others colloquial: *flaša* ('steklenica'), *rigelj* ('zapah'), *špricati* ('škropiti'); or dialectal *pušelj* ('šop'), *tabrh* ('dnina'), present in the Eastern Slovene dialects: *gantar* ('a wooden underlay beneath the barrels in the cellar'), *lagev* ('sod'), *preša* ('room designated for pressing the grapes'), *puta* ('brenta'), or only in the Eastern Styrian dialects: *obrajda* ('brajda'), *žmek* ('a wooden nut of a press').

Nine of the words possess an agricultural qualifier, e.g. *bersa* ('mould growing on wine'), *peronospora* ('a fungus disease attacking grape leaves and fruit in the form of spots'), *rigolati* ('to plow with deep furrows, for the purpose of loosening the land to a greater depth than usual'), *rizvanec* ('a vine with medium-size white grapes grown especially in northeastern Slovenia'), *šparon* ('the part of the shoot tissue left free or tied up after the pruning, usually with 5 to 10 eyes'). There is also one with a botanical qualifier: *kambij* ('tissue producing cells for conducting water and nutrients'), and one with a chemical qualifier: *tanin* ('astringent compounds used in manufacturing leather'), while others are only used in dialect, for instance *cvenga*, *gutedel*, *masntregar*, *pintar*, *štekat*, *štingl*, *tretati*, *vajnštajn*. The words *burkla*, *pik*, *pinot*, *štih*, *trs* and *vincar* appear in the dialect with a different meaning from that described in the Dictionary of Slovene Literary Language.

Key words: dialectology, Pannonian dialectal group, dialect of Prlekija, viticultural terminology, loanwords

LITERATURA

- Bernjak, E. (1995):** Madžarsko-slovenski in Slovensko-madžarski slovar. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Bezljaj, F. (1965):** Nemške izposojenke. V: Vurnik, F.: Jezikovni pogovori I. Ljubljana, Cankarjeva založba, 196–208.
- Bezljaj, F. (1967):** Eseji o slovenskem jeziku. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Bezljaj, F. (2003):** Zbrani jezikoslovnji spisi I, II. Ljubljana, ZRC SAZU.
- Bunderl Rus, N. (1994):** Vodnik po slovenskih vinorodnih okoliših. Ljubljana, Založba Grad.
- Cossutta, R. (2002):** Poljedelsko in vinogradniško izrazje v slovenski Istri. Koper, Založba Annales.
- Debenjak, D. et al. (1993):** Veliki nemško-slovenski slovar. Ljubljana, DZS.
- ESSJ (1976–1982–1995–) – Bezljaj, F.:** Etimološki slovar slovenskega jezika I–II–III–. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Grad, A. (1990):** Francosko-slovenski slovar. Ljubljana, DZS.
- Fajhtinger, T. (2003):** Razvoj vinogradništva v Jeruzalemskih gorah od 12. do konca 19. stoletja s posebnim oziranjem na ljutomersko območje. Diplomsko delo. Maribor, Pedagoška fakulteta.
- Jurančič, J. (1966):** O leksiki v panonskih govorih. V: Borko, B.: Panonski zbornik. Murska Sobota, Pomurska založba, 31–41.
- Koletnik, M. (1996):** Vinogradniška terminologija na Gomili pri Kogu. V: Jesenšek, M, Vrtnjak, V.: Borkov zbornik. Zbirka Piramida. Maribor, Slavistično društvo Maribor, 91–104.
- Koletnik, M. (2004):** Ledinska imena v Rogašovcih. V: Jesenšek, M.: Besedoslovne lastnosti slovenskega jezika – slovenska zemljepisna imena. Maribor, Društvo Pleteršnikova domačija, Slavistično društvo Slovenije, 181–193.
- Pleteršnik, M. (1894):** Slovensko-nemški slovar. Ljubljana, Knezoškofijstvo.
- Rajh, B. (2004):** Besedno prevzemanje iz nemščine v severovzhodnoprleški govor. Annales, Series historia et sociologia, 14, 2004, 1. Koper, 195–202.

- Safran, N. (2004):** Vinogradniško besedje na Kapelskem Vrhu. Diplomsko delo. Maribor, Pedagoška fakulteta.
- Snoj, M. (1997):** Slovenski etimološki slovar. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- SSKJ (1995)** – Slovar slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Vidovič-Muha, A. (1988):** Slovensko skladiščno besedotvorje ob primerih zložen. Ljubljana, Partizanska knjiga.
- Vidovič-Muha, A. (2000):** Slovensko leksikalno pomenoslovje. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Zorko, Z. (1996):** Govor Gomile pri Kogu, rojstnega kraja Božidarja Borka. Borkov zbornik. Zbirka Piramida. Maribor, Slavistično društvo Maribor, 78–90.
- Zupanič, I. (1969):** Zgodovina vinogradništva Slovenskih goric. Maribor, Založba Obzorja.
- Toporišič, J. (1992):** Enciklopedija slovenskega jezika. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Toporišič, J. (2000):** Slovenska slovnica. Maribor, Založba Obzorja.
- Verbinc, F. (1979):** Slovar tujk. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Žmavc, A. (1925):** Vinarstvo. Maribor.